

Domonkosi Ágnes

A KUTATÁSTÓL A TANÁCSADÁSIG, AZ ILLEMTANTÓL AZ ADATOKIG – DISKURZUSOK A NYELVI KAPCSOLATTARTÁSRÓL¹

1. Bevezetés: tudománykommunikáció és kutatói önreflexió

A nyelvi kapcsolattartás kérdései szoros kapcsolatban állnak a társas viszonyok alakulásával, ezért számos különböző szintéren válnak reflexió tárgyává. Milyen megszólítások szokásosak a hivatalos levélben? Hogyan köszönjük a szomszédba költöző fiatal párnak? Miért meghatározó az internetes, közösségi társalgásokban a tegeződés? Udvarias vagy modoros forma a tetszikelés? Számos olyan, sokakat foglalkoztató gyakorlati kérdés, amelyek a hétköznapi nyelvhasználói vélekedésektől kezdve, az előíró, tanácsadó célzatú illemtanokon át a tudományos kutatásokig érdeklődésre tart számot, ezért különböző metadiszkurzív gyakorlatok kapcsolódnak hozzájuk.

Közel két évtizede a megszólítások és a beszédpartnerre utaló elemek vizsgálatával foglalkozva (Domonkosi 2002, 2010, 2017) a társas vonatkozású kutatási terület önreflexióra is késztet: milyen szerepe van a nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó közösségi diskurzusok terében a tudományos diskurzusnak? Hogyan viszonyul a tudományos tárgyalásmód a hétköznapi reflexiókhoz? Közvetítik-e a kutatási eredményeket az ismeretterjesztés, oktatás, nyelvi tanácsadás gyakorlatai? Hol húzódnak meg ebben a tekintetben a tudományos és a nem-tudományos diskurzusok határai? Húzható-e közéjük éles határvonal egyáltalán?

Tanulmányomban ezért rámutatok a nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó beszédmódok változatosságának legfőbb összetevőire, azaz a hétköznapi és tudományos reflexió lehetőségeire és egymáshoz való viszonyára, illetve néhány példa kiemelése révén szemléltetem, hogy a kutatási eredmények mennyiben érvényesülnek a közösségi reflexióban. A nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó beszédmódok különböző szintjeinek leírása során egyrészt a saját kutatói és a nyelvi ismeretterjesztésben szerzett tapasztalataimra, másrészt illemtan- és protokollkönyvek, internetes társalgások, tanácsadó oldalak, ismeretterjesztő írások elemzésére támaszkodom. A különböző beszédmódok és reflexiók szintek feltérképezése és összevetése nem a kérdéskörrel kapcsolatos metaszövegek reprezentatív mintájára épül, a jelen tanulmány csupán felvillantja a nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó különböző megnyilatkozásformák néhány jellegzetes

¹ A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíja és az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4-EKE-2 azonosító számú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta.

sajátosságát, rámutatva arra is, hogy ezek milyen társadalmi diskurzusokba kapcsolódhatnak.

2. A nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó diskurzusok

Elemzésemben a diskurzus fogalmának eltérő célú és kiindulópontú nyelvészeti és társadalomtudományi értelmezéseit (vö. Glózer 2006, Hámori 2009) együttesen, de nem ütköztetve igyekszem használni. Értelmezésemben a diskurzusok mint nyelvi interakciók, beszédesemények a kiválogatódás és kizáródás társadalmi folyamatai révén vesznek részt a különböző társadalmi diskurzusok alakításában (vö. Foucault 2000). Ez a fogalomhasználati megoldás háttérben hagyja ugyan a társadalmi diskurzusok szerveződésének néhány fontos jellemzőjét, lehetővé teszi azonban, hogy egyes beszédesemények elemzéséből kiindulva következtessünk társas gyakorlatokra (vö. Fairclough 2003: 123–133).

A nyelvi kapcsolattartás, a tegezés, magázás, megszólítás kérdéseire vonatkozó különböző kérdéscsoportok, iránymutatások, helyzetleírások mindegyike metadiskurzusnak tekinthető, ugyanis a nyelvi tevékenységre és az ahhoz kapcsolódó társas jelentésekre vonatkoznak; és – bár különböző kifejtettségi szinteken és különböző megismerési folyamatokra épülve – arra reflektálnak, hogy a nyelvi kapcsolattartó tevékenységet milyen társadalmi és közösségi minták irányítják, és hogy a diskurzus szereplői hogyan viszonyulnak azokhoz (Kádár – Haugh 2013: 181–206). A metaudvariassági diskurzusok vizsgálata részben éppen azért kapott fontos szerepet az udvariasságkutatásban is, mert általuk megvilágíthatók az egyes közösségekben és társadalmakban működő alapvető közösségi értékek, normák (Németh et al. 2016).

Az egyes nyelvi jelenségek különböző mértékben észlelhetők és hozzáférhetők a nyelvi reflexió számára, a nyelvi udvariasság, a nyelvi viselkedés kérdése kifejezetten gyakran válik témává különböző diskurzusokban. A metapragmatikai reflexiók vizsgálata olyan perspektívát kínál, amely rálátást enged arra, hogy az egyes társadalmi gyakorlatok résztvevői miként értelmezik a saját viselkedésüket, a reflexiók különböző társas tevékenységekbe épülő és különböző diskurzustartományokban való megnyilvánulásai pedig a közösségi reflexió tereinek sokrétűségére mutatnak rá.

A tanulmányban tárgyalt metadiskurzív tudatosság nem elsősorban a kapcsolattartásra irányuló interakciókban érhető tetten, hanem az adott nyelvi tevékenységhez kötődő jelenségek visszamenőleges, illetve általános értelmezésében (Németh et al. 2016: 8). Az általános értelmezés ebben a tekintetben megelőző jellegű, előzetes metadiskurzív megnyilatkozásokat is jelent. A kapcsolódó diskurzusokban a megelőző szerep egyrészt a problémás, nem egyértelmű helyzetek felismerésében, a megfelelő nyelvi megoldások keresésében, másrészt pedig az előíró, normakijelölő magatartásban, előírások, nyelvi illemtani tanácsok közzétételében mutatkozik meg. A vizsgált metadiskurzusok a nyelvi helyzetekre, nyelvi gyakorlatokra adott feldolgozó és

értékelő cselekvésválaszok, amelyek bevett, az adott társas közeghez kapcsolódó kulturális gyakorlatokba ágyazódnak. A nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó reflexiókat tehát olyan metadiszkurzív beszédeseményeknek tekintem, amelyek különböző társadalmi diskurzusoknak válhatnak részévé, azaz különböző szinteken és módokon vehetnek részt a nyelvi viselkedésről zajló beszédben.

3. Hétköznapi és tudományos diskurzusok a nyelvi kapcsolattartásról

A beszélők számára a másik megszólításának, köszöntésének módja gyakran okoz dilemmákat, ezért a hétköznapi társalgásoknak is gyakran válik ez a problémakör témájává. A szűkebb és tágabb közösségek nyelvi kapcsolattartási szokásrendjének átörökítése során a megfelelő köszönési, megszólítási formák választására nézve a gyerekekhez fordulva számos udvariassági metadiskurzus figyelhető meg, például a köszönés sémájának elsajátításával kapcsolatban (pl. *Köszönj te is el! Nézz az óvó nénire, és mondd, csókolom!*; Hámori 2018: 77).

A társas viszonyjelölés nyelvi eszközeinek elsajátítása azonban nem zárul le a gyerekekkel, egyes változatainak alkalmazásba vétele folyamatos, az egyes újabb társas szerepekhez, például a szülői szerephez vagy akár egy új munkahelyi közösség sajátos gyakorlataihoz való alkalmazkodás révén. Ezeket a folyamatokat szinte mindig kísérik az adott helyzet, közösség gyakorlatait felmutató metadiskurzusok is (pl. az első szülői értekezleten elhangzó figyelmeztetés: *Ebben az óvodában a szülők nem tegeződnek a pedagógusokkal!*), amelyekben a szokásrendre irányulva egyrészt a kérdések, bizonytalanságok, másrészt a tanács, az iránymutatás beszédaktusai jellemzők. A felsőoktatás írásbeli kapcsolattartási szokásrendjére vonatkozó metadiskurzusok vizsgálata például egyértelműen jelzi, hogy a hallgatói szerep számos új nyelvi minta, nyelvi viselkedési gyakorlat elsajátítását is megkívánja, ezért ennek folyamatát a hallgatók és az oktatók részéről egyaránt számos reflektív megnyilatkozás kíséri (Domonkosi – Ludányi 2018).

A nyelvhasználói dilemmák megjelenésének speciális terét jelentik az internetes fórumok, vélemény- és tapasztalattmegosztó oldalak társalgásai. A gyakori-kerdesek.hu fórum kérdései társas helyzetek sokaságát elevenítik meg (pl. *Hogyan szólítsam meg a potenciális bérlőt, ha nem tudom a keresztnévét? Egy 22 éves nőnek nagyjából milyen korú férfiakat illik letegeznie?*) (W1). Az egymással is párbeszédbe lépő, egymást kontrolláló, kiigazító és egymásra vonatkoztatható válaszok révén a közösségi tudás ezekben a helyzetekben összetett, diszkurzív jelenségként mutatkozik meg.

Az internetes társalgásokban a kérdezők részéről a megoldásokra való nyitottság, a közösségi tudásba vetett bizalom attitűdje fedezhető fel, a válaszokban pedig a metapragmatikai tudatosság különböző szintjei mutatkoznak meg. Egyrészt jelen van a saját tapasztalatok megosztása, általánosítása, másrészt a normákra, szokásokra való hivatkozás, illetve megjelenik a kérdéses helyzetekben való egyezkedés szerepének hangsúlyozása is.

A közösségi tudásból a fórumokon kirajzolódó összkép sokszor közelít a tudományos indíttatású, empirikus kutatások eredményeihez. Ebben szerepet játszik az is, hogy az internetes fórumok működése sok szempontból a fókuszcsoportos beszélgetésekhez hasonlítható, hiszen olyan hétköznapi beszélgetések, mint amilyeneket az adott módszer modellezni próbál (Vicsek 2006), ráadásul nem a kutató által előidézett kérdéseket tesznek problémává, ezáltal hitelesebben jelzik a közösségi gyakorlatok működését.

A hétköznapi metadiskurzusok által konstruálódó és hagyományozódó tudásanyag a kérdéskörre irányuló empirikus jellegű kutatások révén is érintkezik a tudományos diskurzussal, hiszen az adatgyűjtés aktív módszerei, a kérdőívvezés, az interjú és a fókuszcsoportos beszélgetés egyaránt a hétköznapi tudás feltárására épülnek.

Sajátos határhelyzetet képviselnek a nyelvi viselkedésre való reflexiót tekintve az illemtan- és protokollkönyvek (vö. Domonkosi 2001). A viselkedési normák szabályzásával összekapcsolódva nyújtanak iránymutatást (pl. Görög 1999, Ottlik 1994, Sille 1994), azaz vállaltan előíró szerepet töltenek be. A gyakorlatok hagyományozódásának közösségi igényére épülnek, és általában nem is törekszenek arra, hogy a nyelvhasználat tudományos célú leírásaira támaszkodjanak. Megállapításaik azonban a nyelvközösség sokfélesége, tagolódása, a nyelvi kapcsolattartási gyakorlatok differenciáltsága miatt sokszor ellentmondanak a kutatási eredményeknek. Mint például a következő szövegrészben, amely egy általánosító állítás révén elfedi a *maga* névmás megítélésében empirikusan kimutatható ellentmondásosságot: „*Manapság a maga általánosan használt, a szükséges udvariasságot kifejező formula, kikopott belőle minden lenéző értelmezés*” (Ottlik 1994: 90). Az illemtanok metadiskurzusai tekintéllyel bírnak, és bár nem tudományos eredményekre épülnek, mégis hiteles, megalapozott vélekedéseként jelennek meg: a szép kiállítású protokollkönyvek, a szerzők esetleges doktori fokozata, protokollszakértői megnevezése révén tudományosnak és hivatalosnak látszó diszkurzív környezetbe épülnek.

A nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó reflektív közösségi gyakorlatokat tárgyalva összetett tudományfilozófiai kérdés, hogy melyek lehetnek a tudományosság kritériumai a tárgyalt területen. A tudományos és nemtudományos demarkációs problémájának komplexitása (Kutrovátz et al. 2009) mellett pedig még az a kérdés is felvetődik, hogy mivel a nyelvi kapcsolattartás a beszélőközösség gyakorlati tudására, hétköznapi gyakorlataira épülve sajátítható el, közelebb visznek-e egyáltalán a tudományos megismerés elvei és módszerei a jelenség sajátosságainak megértéséhez, mint a hétköznapi megismerés közösségileg örökítődő tapasztalatai. A kérdéskör kutatójaként mindemellett számolni kell a saját pozíció meghatározottságával, a gieryni értelemben vett határmunkálatok jelenségéből adódó helyzettel is, azaz azzal a megkerülhetetlen kutatói törekvéssel, „hogy a tudománynak a nyilvánosságban élő képét a nem-tudományos intellektuális vagy technikai tevékenységekkel szembeállítva kedvező színben tüntessék fel” (Gieryn 2007: 174).

A nyelvi kapcsolattartás kérdéskörét a nyelv funkcióit és társas vonatkozásait vizsgáló nyelvészeti részdiszciplínák sokasága tárgyalja: a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika, a nyelvészeti antropológia, a diskurzuselemzés, a pragmatika egyaránt számot vet a társas viszonyok nyelvi alakításának változataival és szerepeivel. A nyelvi kapcsolattartási szokásrend alapvető sajátosságait feltáró elemzésekben (pl. Terestyéni 1995; Reményi 2000; Domonkosi 2002; Szili 2003; Erdélyi 2012) közös az empirikus megismerő módszerek alkalmazásának igénye, a tisztázott nyelvelméleti kiindulópont és a következetesen alkalmazott fogalmi rendszer. A nyelvi kapcsolattartás kutatásokra, adatokra épülő leírásai a tudományos diskurzus részét jelentik, de a hétköznapi, előíró jellegű gyakorlatok rendjében kevésbé tudnak szerephez jutni, a nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó diskurzusok között nehezen szereznek közösségi érvényt.

A tudományos eredmények ismerete a társadalmi diskurzusokat tekintve szerepet kaphatna az oktatás, a nyelvi tanácsadás, illetve a tudományos ismeretterjesztés gyakorlataiban is. A különböző területek beszédmódjai rétegzettségének feltárásához fontos lenne a különböző metadiskurzusok szélesebb körű, szisztematikus vizsgálata is, a tanulmány tipikusan tartott, de véletlenszerűen kiemelt példái a nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó közösségi reflexióknak csupán a főbb sajátosságaira mutathatnak rá.

Az iskola mint a nyelvi szocializáció meghatározó színtere részben magára vállalhatja a közösségi szokásrend közvetítésének szerepét, akár a tudományos eredmények, az empirikus adatok bemutatása és a társas viszonyok alakításában játszott szerep felismertetése révén is. A tankönyvek átfogó vizsgálata azt mutatja, hogy igen különböző változatai vannak jelen a nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó szövegeknek, és számos, a társas szerepeket érzékeltető jógyakorlat is megtalálható bennük (vö. Domonkosi 2015). Az újabb tankönyvekben is szerepel azonban néhány olyan, a témához kapcsolódó megnyilatkozás, amely nemcsak a tudományos eredményeknek, hanem a diákok hétköznapi nyelvi tapasztalatainak is ellentmond: *Általunk nem ismert, velünk kizárólag formális kapcsolatba kerülő embereket, akár velünk egykorúakat sem tegezzük le. Nem tegezzük tehát az eladót a cipőboltban, a kiszolgálót a McDonalds'-ban, a pincért az étteremben. (Ők sem tegezhetnek minket.)* (Téglásy – Valaczkza 2014: 102). Mivel a kutatások szerint az általános tegeződés korhatára 35 éves kor körül van, a tankönyv 9. osztályos használói akár még a szüleik megszólításában is megfigyelhetik ezt a gyakorlatot. Az ilyen szövegrészek pedig a nyelvi kapcsolattartásról nyújtott kép hiteltelensége, a hétköznapi tudástól elszakadó jellege miatt az iskolai diskurzusok elszigeteltségének, az iskolai tudás alkalmazási nehézségeinek gyakorlatát erősítik.

A hétköznapi nyelvhasználatban tapasztalható bizonytalanságok miatt nyelvhasználói igényként jelenik meg a tudományos, hivatalos források keresése, ezért a nyelvi tanácsadó tevékenység során is gyakori problémaként jelenik meg a tegezés-magázás, a megszólítások vagy a köszönések kérdése (Ludányi 2015). Például az e-nyelv.hu nyelvi tanácsadó szolgálatának adatbázisában 2018. augusztus 31-én 211 kérdés vonatkozott a megszólítások és 61 a köszönések problémájára, bár ezek egy része az adott nyelvi formák helyesírását érintette

(W2). Az internet nyilvános felületén nyelvészek által közölt tanácsok túlmutatnak az egyéni nyelvhasználati problémák megoldásán, hiszen elérhetőek maradnak, és így ismeretterjesztő szerepű, tudományos kiindulópontú szövegekként olvashatók. A levélbeli megszólítások problémáját érintve a tanácsadói gyakorlat számos nehézségét felmutatja az e-nyelv adatbázisának egyik kérdésfelvetése és a rá adott válasz. A kérdező problematizálja egyrészt a hivatalos viszonyban való néven szólítás kérdését, a név társjelölő elemmel kiegészülő használatát, nőkhöz forduló változatát, illetve rákérdez a halmozás révén elérhető stilisztikai árnyalás lehetőségére is: *Helyes-e a „Tisztelt Kovács János!” megszólítás, vagy inkább a „Tisztelt Kovács Úr!” a helyénvaló? Mit javasolnak Kovács János, Kovács Jánosné, Kovácsné Kiss Ibolya és Kiss Ibolya ügyfelek, címzettek esetén, hivatalos viszonyban? Helyénvaló-e személyesebb, de még mindig üzleti kapcsolatban a „Tisztelt Kovács Úr, Kedves János!” forma?*

A nyelvi tanácsadó válasz általános, kinyilatkoztatásszerű állítással indul, amely a megszólítási lehetőségek változatosságára utal, de nem nyújt eligazítást. Az ezt követő többes szám első személyű megfogalmazás referenciája kifejtetlen marad (a tanácsadó oldal munkatársai? a nyelvészek?), gyakorlati támpontokat nem nyújtó utalást téve a nyelvi tervező tevékenység esetleges lehetőségeire. A válasz kifejtés és magyarázat nélkül minősíti elfogadhatónak az egyik nyelvi formát, a kérdés egyes elemeit (pl. a megszólításhalmozás) figyelmen kívül hagyja, majd a témakör alapvetőnek számító, nyelvművelő jellegű, több évtizeddel ezelőtti szokásokat felmutató feldolgozását ajánlja: *A magyar megszólításformák nincsenek rögzítve és vegyesen használatosak. Jó ideje javasoljuk, hogy történjen e téren megegyezés, és legyen ajánlás. Hivatalos használatban elfogadhatónak (de nem jónak) ítéljük a Tisztelt Kovács János!/Kovács Jánosné! formákat. Amennyiben ismert a beosztásuk, annak használata udvariasabbnak hat: Tisztelt Osztályvezető Úr/Asszony! stb. A kérdésről érdemes megnézni a Nyelvi illetan című könyvet.*

A nyelvi tanácsadó tevékenység egyik nagy módszertani dilemmája éppen az, hogy miképpen lehet és érdemes a tudományos eredményeket megjeleníteni. Ennek a kérdésnek a nehézségeiben pedig több tényező is szerepet játszik: egyrészt nem minden, a nyelvhasználói reflexiókban előforduló kérdéskörre vonatkozóan vannak érvényes empirikus eredmények, másrészt a meglévők is sokszor értelmezésre, kifejtésre, újrakontextualizálásra szorulnak. A nyelvi tanácsadás tudományközvetítői szerepében (Heltainé 2012, Ludányi 2017) ugyanis a nyelvi adatok leírása vagy a releváns szakirodalmi eredményekhez való irányítás önmagában nem mindig hatékony, hiszen a tanácsot váró nyelvhasználó számára egy leíró helyzetkép nem jelent valós iránymutatást.

A nyelvhasználatra vonatkozó tudományos ismeretterjesztésben szerepe van a nyelvművelés előíró jellegű hagyományának, azonban részben a tudományos ismeretterjesztés új fórumai, lehetőségei révén ettől független, a kutatói megismerés szempontjaira nyitott diskurzusok is kibontakozni látszanak. A közelmúltban több olyan népszerű internetes lap, folyóirat is írt a kérdésről, amelyek egyértelmű célkitűzése a tudományos megalapozás, a széles körű tájékozódás és a kutatási eredményekre építő tájékoztatás. Például a *Qubit*

internetes portálon Balázs Zsuzsanna (2018) írása szakirodalom-ismeretre és szakértői háttérbeszélgetésre építve, a kérdést megfelelő társas kontextusba helyezve, közérthetően, figyelemfelkeltő, szemléltető erejű példákat felhasználva, kifejtő szakirodalmat linkelve mutatja be a kérdéskört; azaz olyan kommunikációs megoldásokat alkalmaz, amelyek segítik a tudományos szemlélet érvényesülését a szűken vett tudományos diskurzus határain túl is. Elgondolkodtató azonban az írás címe (*Futótűzként terjed a tegeződés, végleg kikophat a magázódás a nagyvárosi nyelvhasználatból*), ugyanis a túlzás alakzatára épülő megoldás eltorzítja a cikkben kifejtett és pontosan részletezett tartalmat, a *futótűz* metaforája a GYORSASÁG és a ROMBOLÁS fogalmát is előhívja; az olvasói emlékezetben pedig sokszor csak a cím ragad meg. A bulvárszövegekre jellemző megoldás révén létrejövő diskurzushibridizáció (vö. Fairclough 2003) hatékony lehet ugyan az ismeretterjesztő szövegek népszerűségének növelésében, ez a cím azonban félrevezetővé is válik az egyébként a cikkben hitelesen bemutatott folyamatokat tekintve.

A *WMN* magazinban Tóth Flóra (2018) körültekintő írása szakértői véleményeket mutat be, a szaknyelvi közléseket közérthetővé formálva, érdekes, a hétköznapi nyelvi problémákat jelző személyes kerettörténetbe ágyazva, az elérhető tudományos eredményeket hipertextként a cikkhez csatolva. A doktori fokozattal rendelkező protokollszakértő és a kérdéskört kutató nyelvész együttes megszólaltatása jelzi a témára reflektáló megközelítésmódok különböző lehetőségeit, illetve azt is, hogy a tudományos diskurzus felmutatására való igény mellett milyen erőteljesen érvényesül a téma tárgyalásában az illetlen, a viselkedési előírások szerepe is.

6. Összegzés: a tudományos eredmények helye a nyelvi kapcsolattartásról szóló társadalmi diskurzusban

A nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó közösségi reflexió, az abban érvényesülő különböző metadiszkurzív megnyilatkozások szerepét és súlyát vizsgálva az iránymutatást váró és az előíró jellegű gyakorlatok tűnnek a leginkább jellemzőnek. A nyelvközösség meghatározó diskurzusaiban a megszólítás, köszönés, a tegezés és magázás jelensége a közösségi tudásra építő, illetve az előírásokhoz igazodó illetleni kérdésként van jelen elsősorban, nem pedig kutatások révén megismerhető tudományos problémaként. Ez a helyzet részben a jelenségkör társas sajátosságaival magyarázható, hiszen a megfelelő nyelvi kapcsolattartási normákat – egyrészt gyakorlati minták felmutatása révén, másrészt reflektív módon is – a közvetlen közösségek örökölték át. A magyar nyelvközösség kulturális és értékrendbeli összetettségéből adódóan azonban napjainkban nem rajzolódik ki egységes nyelvi kapcsolattartási szokásrend, az oktatási és illetleni diskurzusokban így sokszor egyéni, kisközösségi tapasztalatok és értékítéletek is megjelennek. Az oktatás, a nyelvi tanácsadás és ismeretterjesztés területén is fontos tudománykommunikációs feladatnak látszik ezért a nyelvi viselkedés, kapcsolattartás tekintetében a kulturálisan, időben és csoportokként, akár egy-egy nyelvközösségen belül is eltérő szokásrendek,

normák lehetőségének bemutatása, illetve az empirikus kutatási módszerek gyakorlatának és szerepének megismertetése.

Források

- Balázs Zsuzsa 2018: Futótűzként terjed a tegeződés, végleg kikophat a magázódás a nagyvárosi nyelvhasználatból. *Qubit*. <https://qubit.hu/2018/04/09/futotuzkent-terjed-a-tegezodes-vegleg-kikophat-a-magazodas-a-nagyvarosi-nyelvhasznalatbol> [2018. 08. 21.]
- Görög Ibolya 1999: *Protokoll az életem*. Budapest: Athenaeum Kiadó.
- Ottlík Károly 1994: *Viselkedéskultúra a mindennapok gyakorlatában*. Budapest: Protokoll 96 Kiadó.
- Sille István 1994: *Illem, etikett, protokoll*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Téglásy Katalin – Valaczká András 2014: *Magyar nyelv és kommunikáció*. 9. évfolyam. Budapest: OFI.
- Tóth Flóra 2018: „Kiskezítcsokolom” helyett, „heló!” – A köszönéskultúra igenis változik. *WMN*. <https://wmn.hu/wmn-life/49030-kiskeziticsokolom-helyett-helo--a-koszoneskultura-igenis-valtozik> [2018. 08. 21.]
- W1 = Gyakori kérdések. www.gyakorikerdesek.hu/kultura-es-kozossag__szokasok-etikett [2018. 08. 21.]
- W2 = E-nyelv. www.e-nyelv.hu/2015-03-17/megszolitasok-2/ [2018. 08. 21.]

Szakirodalom

- Domonkosi Ágnes 2001: A megszólítás és a nyelvi kapcsolattartás kérdése illemtankönyveinkben. *Módszertani Közlemények* 41/5: 202–206.
- Domonkosi Ágnes 2002: *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. Debrecen: A DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 79. szám.
- Domonkosi Ágnes 2010: Variability in Hungarian address forms. *Acta Linguistica Hungarica* 57/1: 29–52.
- Domonkosi Ágnes 2015: A szociolingvisztikai szemlélet a kísérleti magyar nyelvi tankönyvekben. In: Zimányi Árpád (szerk.): *A tudományoktól a művészetekig. Magyar Tudomány Ünnepe 2014*. Eger: Líceum Kiadó. 23–35.
- Domonkosi Ágnes 2017: A nyelvi kapcsolattartás alapformái. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelen és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 279–298.
- Domonkosi Ágnes – Ludányi Zsófia 2018: Írásbeli kapcsolattartás a hallgató-oktató viszonyban: szokásrendek és problémák a nyelvi reflexiók tükrében. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica* 44: 89–108.
- Erdély Judit 2012: *Fatikus beszéd: Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székegyföldi nyelvhasználatban*. Sepsiszentgyörgy: Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.
- Fairclough, Norman 2003: *Analysing Discourse*. London: Routledge.
- Foucault, Michel 2000: *A szavak és a dolgok*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gieryn, Thomas F. 2006: Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. *Replika* 54–55: 173–194.
- Glózer Rita 2006: A diskurzuselemzés a társadalomtudományokban. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom- és kultúrakutatásban. Digitális tankönyv*. Budapest – Debrecen: Bölcsész Konzorcium. http://mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/index92e1.html?option=com_tanelem&id_tanelem=831&tip=0 [2019. 02. 21.]

- Hámori Ágnes 2009: *A figyelem és a beszédaktusok összefüggései a társalgásban*. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Hámori Ágnes 2018: Diskurzusműfajok és beszélt nyelvi szövegtípusok. szociokulturális gyakorlat, elsajátítás és tudás az oktatásban és a mindennapokban. In: Balázs Géza – Lengyel Klára (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések. Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat*. Budapest: ELTE BTK Magyar Nyelvi Tanszék – Inter (IKU) – Magyar Szemiotikai Társaság. 71–84.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2012: Nyelvhasználati minősítések, a helyes-helytelen a tanácsadói gyakorlatban. *Magyar Nyelvőr* 136/4: 394–406.
- Kádár, Z. Dániel – Haugh, Michael 2013: *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor 2009: *A tudomány határai*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Ludányi Zsófia 2015: Tisztelt Asszonyom, avagy a nők megszólításának mikéntjéről. *Helyes blog*. 2015. május 19. <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/blog/show/nok-megszolitasa> [2018. 08. 21.]
- Ludányi Zsófia 2017: Nyelvi ideológiák és napjaink nyelvhasználati kérdései a nyelvi tanácsadó szolgálat tükrében. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 12/2: 32–48.
- Németh Luca Anna – Kádár Zoltán Dániel – Haugh, Michael 2016: Nyelvi udvariasság/udvariatlanság és metapragmatika. *Filológia.hu* 2015–2016/1–4: 4–27.
- Reményi Andrea Ágnes 2000: Nyelvhasználat és hierarchia: munkahelyi csoportok megszólítási rendszerének diadikus elemzése. *Szociológiai Szemle* 10/3: 41–59.
- Szili Katalin 2003: A magázás-tegezés lélektanáról. In: Hajdu Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság. 366–370.
- Terestyéni Tamás 1995: Styles of knowledge and greeting habits in Hungarian. *International Journal of the Sociology of Language* 111: 47–55.
- Vicsek Lilla 2006: *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest: Osiris Kiadó.